

The Necessity and Requirements of Practical Theology for Addressing the Challenging Issues of the New Generation

Asadullah Kurd Firuzjaei ¹

Abstract: Practical Theology is an emerging discipline that seeks to actualize and enhance the effectiveness of theoretical theology's outcomes. Given the ambiguities surrounding its necessity and requirements, research in this field is of great importance. With the shift in the intellectual and cultural inclinations of the new generation, their epistemological questions and demands have taken on an objectivist and practical orientation, inevitably calling for corresponding answers—ones that are practical and effective. Otherwise, it may lead to intellectual and cultural challenges in the future. Therefore, research on "The Necessity and Requirements of Practical Theology Aimed at Resolving the Challenging Issues of the New Generation" is essential to inform cultural and intellectual decision-makers and address potential challenges. This raises the question: What are the necessities and requirements of Practical Theology in addressing the challenging issues of the new generation? The hypothesis posits that the need to address doctrinal issues through explanatory methods for effectiveness indicates its necessity, which, for implementation, requires specific conditions. This study employs an analytical approach to examine the epistemological needs of the new generation concerning "The Necessity and Requirements of Practical Theology Aimed at Resolving the Challenging Issues of the New Generation." The findings reveal that the shift in the new generation's epistemological inclinations, providing objective answers to their questions, strengthening faithful living, offering practical explanations of religion's functions, and similar factors demonstrate its necessity. Meanwhile, issue identification, idea formulation, appropriate argumentation methods, and the like are among its essential requirements.

Keywords: Theoretical Theology, Practical Theology, Effectiveness, Actualization, New Generation.

Submitted: 2024/7/15

Accepted: 2024/10/22

1 .Associate Professor of Islamic Philosophy and Theology, Imam Sadigh Islamic Sciences Research Institute, Iran, akf474@yahoo.com

ضرورت و الزامات کلام کاربردی با هدف حل مسائل چالشی نسل جدید

اسداله کردفیروز جانی^۱

چکیده: کلام کاربردی دانشی نوپا است که در صدد عینیت بخشی و اثربخشی نتایج کلام نظری است. با توجه به ابهاماتی که در ضرورت و الزامات آن وجود دارد، پژوهش در آن دارای اهمیت است. با توجه به تغییر ذائقه فکری فرهنگی نسل جدید، پرسش‌ها و خواسته‌های معرفتی آنان گرایش عینیت‌گرایی و کاربردی به خود گرفت که به ناچار پاسخ‌های متناسب را می‌طلبد و آن هم از نوع کاربردی و اثر بخشی؛ زیرا در غیر این صورت باعث چالش‌های فکری فرهنگی در آینده خواهد شد. از این رو، پژوهش در «ضرورت و الزامات کلام کاربردی با هدف حل مسائل چالشی نسل جدید» جهت معرفت‌افزایی تصمیم‌سازان فکری فرهنگی و رفع چالش‌های احتمالی لازم و ضروری است و این سؤال مطرح می‌گردد که کلام کاربردی با هدف حل مسائل چالشی نسل جدید دارای چه ضرورت و الزاماتی است؟ فرضیه بر این قرار است که لزوم طرح مسائل اعتقادی با روش تبیینی جهت اثربخشی بیانگر ضرورت است که جهت عملیاتی شدن ملازم با شرایط خاص می‌باشد. این مقاله در تلاش است با روش تحلیلی نسبت به نیازهای معرفتی نسل جدید به «ضرورت و الزامات کلام کاربردی با هدف حل مسائل چالشی نسل جدید» بپردازد و یافته‌ها نشان می‌دهند که تغییر ذائقه معرفتی نسل جدید، پاسخ عینی به پرسش‌های معرفتی، تقویت زندگی مؤمنانه، تبیین کاربردی کارکرد دین و مانند آن بیانگر ضرورت و مسئله‌شناسی، ایده‌پردازی، روش استدلال مناسب و مانند آن از الزامات آن می‌باشند.

واژگان کلیدی: کلام نظری، کلام کاربردی، اثربخشی، عینیت‌بخشی، نسل جدید.

* تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۸/۱

* تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۴/۲۵

۱. دانشیار فلسفه و کلام اسلامی پژوهشگاه علوم اسلامی امام صادق (ع)، ایران، akf474@yahoo.com

مقدمه

می‌شود .

کلام کاربردی هم‌اکنون اگرچه یک دانش نوپا و جدید تلقی می‌شود، اما به شرط ادراک ماهوی دقیق و عملیاتی شدن، می‌تواند از نتایج و آثار مهم و خوشایندی برخوردار باشد. از قدیم، بزرگ‌ترین رسالت و تعهد علم کلام، دفاع از عقاید و آموزه‌های نظری و همچنین پاسخ به شبهات سنتی دینی و آموزه‌های مرتبط با آن بوده است یا متکفل پاسخ به مسائل مستحدثه و جدید کلامی بود که از آن به کلام جدید تعبیر می‌شود. اما اینکه چگونه می‌توان مسئله اثبات‌شده کلامی مانند وجود خدا و مانند آن را تبدیل به باور کرد و به آن عینیت بخشید و در زندگی انسان جاری و ساری ساخت تا منجر به زندگی مؤمنانه گردد؟ یا پرسش اینکه پس از اثبات اصل دین، دین در ساحت پیشبرد زندگی انسان - با صرف نظر از معقولیتش - چه تناسبی دارد و چه گره‌هایی از زندگی انسان را می‌گشاید؟ و مانند آن، به‌طور جدی در کلام نظری مورد مذاقه و کنکاش قرار نگرفتند. از این‌رو، در این تحقیق با الهام از پژوهش‌های پیشین، شاخه جدیدی از کلام مطرح می‌شود که از آن به کلام کاربردی (Applied Theology) یاد

این در صورتی است که بسیاری از پرسش‌های چالشی نسل جدید، مانند اینکه وجود خدا چه نقشی در زندگی انسان دارد؟ یا دین چه نقشی در بهبود زندگی فردی و اجتماعی انسان دارد؟ و امثال آن وجود دارند که عدم پاسخ به آنها ممکن است جامعه را گرفتار چالش معرفتی جدی نماید. از این‌رو، پژوهش در فهم «ضرورت و الزامات کلام کاربردی با هدف حل مسائل چالشی نسل جدید» دارای اهمیت جدی است. از طرفی، تحقیق میدانی نشان می‌دهد که به علت عواملی، باور به برخی از مسائل دینی و اعتقادی و عملیاتی نمودن آنها در زندگی شخصی برای بسیاری از انسان‌های نسل جدید غیرممکن، دشوار یا غیرعملی به نظر می‌رسد و این می‌تواند از چالش‌های جدی پیش‌روی جامعه اسلامی در تربیت نسل جدید تلقی گردد. از این جهت، پژوهش در این موضوع جهت معرفت‌افزایی و حل مسائل نسل جدید ضروری و لازم می‌باشد .

با این اوصاف، پرسش کلی این است که کلام کاربردی با هدف حل مسائل چالشی نسل جدید دارای چه ضرورت و الزاماتی است؟ ضرورت کاربردی کلام

کاربردی به این شکل قابل بیان است که در کلام کاربردی تلاش می‌شود تا باورهای نظری دینی به صورت عینی و کاربردی در پاسخ به پرسش‌ها و نیازهای مخاطبان عرضه شود و هدفش آن است که عقاید بنیادین نظری به یک موقعیت عینی، کاربردی و اثربخش امتداد پیدا کنند تا در زندگی انسان‌ها ملموس و راه‌گشا واقع گردند. از این‌رو، لازم است تحلیل بخشی از امور زندگی در جامعه دینی از منظر کلام کاربردی باشد و جامعه مبتنی بر دین نمی‌تواند به راحتی از آن عبور نماید. نکته قابل توجه اینکه کلام کاربردی از حیث ماهیت همان کلام نظری است؛ اما از حیث مسائل و راه‌حل‌ها با کلام نظری تفاوت‌هایی دارد.

۱. چارچوب نظری و پیشینه‌شناسی

۱-۱. مفاهیم

در هر پژوهشی، ادراک و فهم درست عنوان، متوقف بر تبیین و فهم واژگان کلیدی و مرتبط با آن است. فهم واژگان و تبیین کلیات مرتبط می‌تواند بر قوت در استدلال و ادراک مطالب تأثیرگذار باشد. از این‌رو، لازم است در این قسمت به فهم واژگان نظری و عملیاتی مرتبط با عنوان تحقیق پرداخته شود.

الف) کلام: دانشمندان برای علم کلام معانی گوناگونی بیان نمودند (جرجانی، ۱۴۱۹ق: ۸۰؛ ابن‌خلدون، ۱۹۷۸م: ۴۵۸؛ لاهیجی، ۱۳۸۳: ۴۲-۴۳) که به نظر می‌رسد تعریف شهید مطهری نسبت به بقیه تعاریف‌ها از جامعیت بیشتری برخوردار باشد. مرحوم مطهری در تعریف علم کلام می‌نویسد: «علم کلام یکی از علوم اسلامی است که درباره عقاید اسلامی، یعنی آنچه از نظر اسلام باید به آنها اعتقاد داشت، بحث می‌کند، درباره آن توضیح می‌دهد و برای اثبات آن عقاید با دلایل عقلی و نقلی استدلال می‌کند و از آنها دفاع می‌نماید.» (مطهری، ۱۳۷۷: ج ۲، ص ۶۲) وجه جامعیت این تعریف چند چیز است:

۱. تعریف مذکور مرکب از موضوع، روش و غایت علم کلام می‌باشد که هر کدام می‌توانند فصل ممیز این علم نسبت به سایر علوم باشند، حال آنکه بسیاری از تعاریف مشابه از این ویژگی و تعدد فصول ممیز محرومند.

۲. در این تعریف هم به روش عقلی اشاره شد و هم نقلی؛ به این معنا که متکلم به حسب مخاطب، اگر نیاز به استدلال برهانی و عقلی باشد، از عقل استفاده

می‌کند و اگر نیاز به استدلال نقلی باشد، از استدلال نقلی بهره می‌برد. در صورتی که بسیاری از متکلمان به روش تک‌بعدی، یعنی فقط عقلی (ابن خلدون، ۱۹۷۸م: ۴۵۸؛ تفتازانی، ۱۴۰۹ق: ج ۱، ص ۱۶۵) یا فقط نقلی (صدوق، ۱۳۷۳: ۴۵) پرداختند.

یکی از محققان در تکمیل تعریف شهید مطهری می‌نویسد: «علم کلام دانشی است که به استنباط، تنظیم و تبیین معارف و مفاهیم دینی پرداخته و بر اساس شیوه‌های مختلف استدلال اعم از برهان، جدل، خطابه و... گزاره‌های اعتقادی را اثبات و توجیه می‌کند و به اعتراض و شبهات مخالفان دین پاسخ می‌دهد.» (خسروپناه، ۱۳۸۳: ۴) و نظر مختار نیز نظریه اخیر، یعنی تکمیل تعریف شهید مطهری، می‌باشد.

ب) کلام کاربردی: اگرچه کلام کاربردی واژه نوپدیدی است، اما از منظر برخی از محققان معنای آن عبارت است از: مجموعه مطالعات راه‌های تحقق باورها و مقولات کلامی در محیط زندگی فردی و اجتماعی انسان. کلام نظری معاد و توحید را اثبات می‌کند و کلام کاربردی تلاش می‌کند آن را به صورت اثربخش در عرصه عملی وارد کند (سلیمانی بهبهانی، ۱۴۰۰:

۱۶۷) تا زندگی مؤمنانه شکل گیرد. به عبارتی، در کلام کاربردی از مبانی و معیارهای کلامی در تقریر یا اثبات یک مسئله اعتقادی مورد نیاز جامعه از طریق وحی، برهان و مانند آن با توجه به اثربخشی استفاده می‌شود. (محمدی، ۱۳۹۴: ۸۱) منظور از کلام کاربردی در این تحقیق آن است که مسائل کلامی مانند وجود خدا، توحید، معاد و مانند آن با استفاده از خلاقیت و نوآوری به باور و یقین تبدیل شوند تا سبک زندگی اسلامی و مؤمنانه انسان‌ها شکل گیرد و این متوقف است بر اینکه مسائل اعتقادی با روش ساده و متناسب با فهم مخاطبان بیان گردند.

ج) نسل جدید: نسل جدیدی از انسان به نسلی اطلاق می‌شود که میان آن نسل و نسل گذشته بر اثر فضای فکری و فرهنگی جدید، شکاف ایجاد شده باشد. طبیعی است که شکاف متأثر از فکر و فرهنگ نیز برخاسته از رسانه‌های ارتباطی مدرن است که در حال حاضر جهان را تسخیر نموده است. این نسل از حیث طرح و پذیرش خواسته‌های معرفتی با نسل‌های گذشته متفاوت است. از این رو، لازم است مسائل معرفتی و اعتقادی بدون تغییر در محتوا، با روش تبیینی و کاربردی برای آنها بازگو شود.

۱-۲. پیشینه

در رابطه با کلام کاربردی سابقه چندان طولانی وجود ندارد و بسیار اندکی از محققان به آن پرداختند. با توجه به تحقیقاتی که درباره پیشینه «ضرورت و الزامات کلام کاربردی با هدف حل مسائل چالشی نسل جدید» انجام گرفته است، هیچ آثاری با این عنوان یافت نشد؛ اما پژوهش‌های محدودی مرتبط با آن انجام پذیرفت که اشاره می‌شود :

۱. مقاله «تأملاتی در چیستی و ضرورت کلام کاربردی» از عبدالرحیم سلیمانی بهبهانی، پژوهش‌های اعتقادی-کلامی، سال یازدهم، شماره ۴۴، سال ۱۴۰۰، صص ۱۶۱-۱۷۶؛ بیشتر مطالب این مقاله مربوط به چیستی کلام کاربردی است و درباره ضرورت و الزامات آن جهت گره‌گشایی و حل مسائل اعتقادی نسل جدید پرداخته نشد.

۲. مقاله «کلام کاربردی؛ ضرورت و هویت (تطبیقی در ناکامی و کامیابی کلام جدید یا کلام کاربردی)» از مسلم محمدی، تحقیقات کلامی، دوره ۳، شماره ۸، سال ۱۳۹۴، صص ۶۹-۸۸؛ این مقاله بیشتر مطالبش درباره پیدایش کلام جدید و تفاوت آن با کلام سنتی است و در

نهایت، سوای از این دو، کلام کاربردی را پیشنهاد می‌دهد، اما به تبیین ضرورت و الزامات آن پرداخته است.

۳. مقاله «کلام افعال یا الهیات اخلاقی در دیدگاه فارابی» از محسن جوادی، پژوهش‌های عقلی نوین، سال اول، شماره ۲، سال ۱۳۹۵، صص ۹-۳۱؛ این مقاله می‌تواند به عنوان پیشینه بعید کلام کاربردی محسوب گردد؛ زیرا فقط در پردازش به الهیات اخلاق و کلام افعال می‌پردازد و هیچ اشاره‌ای به ضرورت کلام کاربردی ندارد.

۴. مقاله «درآمدی بر الهیات عملی و وظایف آن» از حبیب‌الله بابایی، آینه پژوهش، سال ۲۳، شماره ۲ (پیاپی ۱۳۴)، سال ۱۳۹۱، صص ۱۰۱-۱۰۷؛ این مقاله می‌تواند به عنوان پیشینه بعید کلام کاربردی محسوب گردد؛ زیرا بیشتر مطالبش مربوط به الهیات عملی از دیدگاه مسیحیت است.

افزون بر این مقالات، نشست‌های علمی از جمله «تحلیل ابعاد اختصاصی کلام کاربردی و مقایسه آن با کلام نظری» توسط حجت‌الاسلام مسلم محمدی در تاریخ آذرماه ۱۴۰۴ و همچنین نشست مشترکی با عنوان «کلام کاربردی؛ ضرورت

و قلمرو» توسط حجج اسلام محمد تقی سبحانی و مسلم محمدی در تاریخ خردادماه ۱۳۹۶ برگزار شدند که هر کدام در تبیین اهمیت و ضرورت کلام کاربردی نقش اساسی داشتند. اما با توجه به این پیشینه، مقاله پیش رو از حیث تبیین ضرورت و الزامات کلام کاربردی، نسبت به بقیه دارای امتیازات اساسی است که در نوع خود نو و جدید محسوب می گردد .

۲. تفاوت کلام کاربردی با کلام نظری

با توجه به جدید بودن عنوان کلام کاربردی، برداشت ابتدایی این خواهد بود که کلام کاربردی مستقل از کلام نظری است. اما با دقت نظر می توان دریافت که کلام کاربردی همچون کلام جدید در صدد پاسخ به پرسش های عینی و کاربردی جدید است. از آنجایی که منظور از ریاضیات کاربردی جدای از ریاضیات نیست و همچنین فیزیک کاربردی و مانند آن مباین از اصل فیزیک نیست، کلام کاربردی نیز جدای از اصل کلام نیست. کلام کاربردی در نظر دارد کلام نظری را به کاربردی و عملی نزدیک نماید (سلیمانی، ۱۴۰۰: ۱۶۲) و شکاف میان معرفت و عمل را پر نماید. بنابراین، این دو از حیث ماهیت و هدف یکی هستند، اما از حیث روش متفاوت محسوب می شوند .

در کلام نظری دین اثبات می شود و مورد دفاع قرار می گیرد، اما در کلام کاربردی دین و سایر امور اعتقادی با روش خاصی بر اساس فهم و ادراک مخاطبان جهت اثربخشی تفسیر می شوند. به عبارت دیگر، متکلم در کلام نظری به دنبال اثبات وجود خدا، پیامبر و مانند آن است، اما در کلام کاربردی به دنبال چگونگی اثرگذاری گزاره «خدا وجود دارد» و مانند آن است تا باور مخاطبان شکل بگیرد. به عنوان مثال، در کلام نظری بر وجود امام زمان (ع) بحث می شود، ولی در کلام کاربردی توضیح داده می شود که چگونه باور به وجود امام زمان (ع) در زندگی انسان ها ایفای نقش می نماید و دارای چه اثری است .

با این فرض می توان دریافت که کلام نظری عمدتاً موضوع محور است، اما کلام کاربردی مسئله محور. به این معنا که در عصر حاضر، مسائل فراوان اعتقادی به عنوان مسئله وجود دارند که باید به آنها به صورت عینی پاسخ داد. به عنوان مثال دیگر: وجود امام زمان (ع) برای بسیاری از انسان ها روشن است، اما همواره این سؤال مطرح می شود که امام (ع) چه نقشی در زندگی انسان ها دارد؟ یا معاد و قیامت واقعیت دارد، اما مسئله این است که باور به معاد چه نقشی در زندگی انسان دارد؟ از

این رو، وظیفه کلام کاربردی پاسخ به این دست از پرسش‌ها است.

خلاصه اینکه کلام نظری بر مباحث متافیزیکی همچون وجود خدا و مانند آن سروکار دارد، اما کلام کاربردی تمرکز بر انسان است و تلاش می‌نماید تا با معارف اعتقادی به زندگی انسان سروسامان دهد. (محمدی، ۱۴۰۲)

۳. تفاوت کلام کاربردی با الهیات عملی (Practical Theology)

این پرسش قابل طرح است که کلام کاربردی چه تفاوتی با الهیات عملی دارد. آیا آن دو می‌توانند همپوشانی داشته باشند یا هر کدام مستقل از همدیگر تلقی می‌شوند؟ اگرچه الهیات عملی به معنای تحقق آموزه‌های الهیاتی در سطح جامعه است، اما منظور از تحقق آموزه‌های الهیاتی فقط این نیست که دستورات شرعی و اعتقادی در جامعه دقیق رعایت شوند، بلکه علاوه بر آن شامل مسائل فردی و اجتماعی مرتبط با زندگی انسان‌ها نیز می‌شود. به عنوان مثال، برطرف نمودن فقر، بی‌عدالتی، حفظ محیط زیست و مانند آن — که به زندگی انسان‌ها مرتبط می‌باشند — از مصادیق الهیات عملی محسوب می‌شوند. (رسولی‌پور، ۱۴۰۰)

اما کلام کاربردی شیوه‌ای از استدلال در مسائل اعتقادی اثبات‌شده جهت باورسازی، عنایت‌بخشی و زندگی مؤمنانه برای مخاطبان است. از این رو، کلام کاربردی مستقل از الهیات عملی خواهد بود.

۴. ضرورت کلام کاربردی

با توجه به تغییر شرایط زمان و شیوع اندیشه عقل‌بسندگی و در نتیجه پیدایش پرسش‌های جدید، به‌خصوص برای جوانان و نسل جدید، طبیعتاً کلام نظری با روش سنتی توان پاسخگویی به بسیاری از این پرسش‌ها را ندارد؛ زیرا عمده کلام نظری در پی اثبات یا دفاع از آموزه‌های اعتقادی است و کمتر به تبیین و تفسیر آموزه‌های اثبات‌شده می‌پردازد. از این جهت، لازم است کلام کاربردی به عنوان شاخه دیگری از علم کلام به تبیین، تفسیر و توضیح آموزه‌های اعتقادی اثبات‌شده بپردازد. به همین مناسبت، در اینجا به برخی از شاخص‌هایی که بر ضرورت کلام کاربردی دلالت دارند پرداخته می‌شود.

۴-۱. تغییر ذائقه معرفتی نسل جدید

با اندک تأمل می‌توان دریافت که میان نسل جدید و نسل پیشین شکاف معرفتی نسبتاً عمیقی به وجود آمده است و این می‌تواند

معلول عواملی باشد که هم می‌توانند از نوع ایجابی باشند، مانند رسانه‌های اطلاعاتی همچون فضای مجازی، ماهواره و امثال آن که موجب نگاه مسئله‌انگارانه به مباحث معرفتی می‌شوند که در این صورت فقط با استدلال نظری جهت اثبات یا دفاع از مسائل اعتقادی نمی‌توان اکتفا نمود، بلکه باید به عنوان حل مسئله به آنها پرداخت و بر اساس ذائقه معرفتی آنها پاسخ داد. یا معلول عواملی باشند که از نوع سلبی محسوب می‌شوند و آن عبارت است از بی‌برنامه‌گی در حوزه معرفت دینی برای نسل جدید از طرف متولیان ترویج معارف دینی .

طبیعی است وقتی برنامه معرفتی درست و روزآمد وجود نداشته باشد، نسل جدید تمایل بیشتر و فزاینده‌ای به محتوای رسانه‌ها و فضای مجازی پیدا می‌کند و این باعث می‌شود در ذائقه معرفتی و اعتقادی‌شان تغییراتی ایجاد شود. در این صورت، طرح مسائل کلامی در همه مواضع به شکل سنتی پاسخگوی همه نیازهای معرفتی آنها نخواهد بود و لازم است بر اساس ذائقه آنها به صورت کاربردی و عینی به تبیین معارف اصیل پرداخت و این مقتضی آن است که وجود کلام کاربردی ضروری و لازم باشد .

۲-۴ پاسخ عینی به پرسش‌های معرفتی عینی
با توجه به تغییر شرایط فرهنگی، پرسش‌های نسل جدید از حالت ذهنی به حالت عینی مبدل شده و در نتیجه با شبهات جدیدتری مواجه خواهیم بود. در نتیجه، ناگزیر خواهیم بود طبق پرسش‌ها و نیازهای آنها و در سطح فهمشان پاسخ تهیه شود. این نکته‌ای است که امیرالمؤمنین (ع) بر آن تأکید می‌نماید و می‌فرماید :

«عَلَّمُوا صِبْيَانَكُمْ مِنْ عِلْمِنَا مَا يَنْفَعُهُمُ
اللَّهُ بِهِ، لَا تَغْلِبْ عَلَيْهِمُ الْمُرْجَنَةُ بِرَأْيِهَا»
(حر عاملی، ۱۴۰۹ق: ج ۲۱، ص ۴۷۸)؛

به کودکان خود آن مقدار از دانش ما که به حال آنان مفید است، تعلیم دهید تا اندیشه و نظر مُرجنه بر آنان غالب نگردد .

بنابراین، هر پرسش عینی و کاربردی - به خصوص در عرصه معرفتی و اعتقادی - می‌طلبد تا پاسخ عینی و کاربردی به آن داده شود. با اندک توجه و تأمل به پرسش‌های نسل جدید در حوزه‌های معرفتی درمی‌یابیم که بیشتر پرسش‌هایشان از نوع عینی و کاربردی است، نه صرفاً ذهنی و نظری .

به عنوان مثال، کسانی که هنوز مسئله پوشش اسلامی برایشان حل نشده اما اهل دانستن و کاویدن راز حجاب هستند، می‌پرسند :

«رعایت حجاب اسلامی چه نقشی در زندگی انسان دارد؟»

در پاسخ به این نوع پرسش‌ها لازم است پاسخی عینی و کاربردی داده شود؛ یعنی پاسخی که بتواند پرسشگر را قانع کند و در نتیجه، باور او را نسبت به حجاب و پوشش اسلامی تغییر دهد و به این نتیجه برساند که داشتن حجاب در پیدایش زندگی مؤمنانه و رسیدن به ساحل آرامش نقش جدی و سازنده دارد.

مثال دیگر اینکه می‌پرسند:

«خدایی که ثابت شده و موجود است، چه نقشی در زندگی انسان‌ها دارد؟» در اینجا نیز لازم است در سطح فهم و ادراک پرسشگر (برنجکار، ۱۳۹۱: ۱۵۶-۱۵۵) پاسخ عینی و کاربردی داده شود تا آن فرد قانع شده و باورش بر اساس آن شکل گیرد و به آن ایمان پیدا کند و وجود خدا را در زندگی‌اش لمس نماید. نمونه دیگر اینکه اگر انسان توحید را به صورت عینی و عملی درک نماید، زندگی او بر محور توحید به گردش درخواهد آمد و این در اعمال و رفتارشان نمایان خواهد شد.

بنابراین، از آنجایی که پرسش‌های عینی و کاربردی نیاز به پاسخ‌های عینی و

کاربردی دارند، کلام کاربردی لازم و ضروری است و نباید از آن غفلت ورزید؛ زیرا کلام کاربردی است که به پاسخ‌های کاربردی و عینی اهتمام می‌ورزد. با این اوصاف می‌توان دریافت اگر مبلغ دین قصد تبلیغ دین و معارف اعتقادی را داشته باشد، لازم است به شکلی وارد شود که برای مخاطبان مفید و تأثیرگذار باشد و راه تأثیرگذاری نیز به رسمیت شناختن کلام کاربردی است. (محمدی، ۱۴۰۲)

۳-۴. تقویت زندگی مؤمنانه

باور به مسائل اعتقادی مانند توحید و یگانگی خدا، باور به راهنمایان الهی مانند پیامبر و امام(ع)، باور به معاد، قیامت و مانند آن، در زندگی مؤمنانه انسان نقش سازنده و اساسی دارند. باور یعنی انقیاد به آن چیزی که از طرف خدا و پیامبر(ص) آمده باشد (سجادی، ۱۳۷۹: ۳۶۴) و از سنخ ایمان است. هرگاه انسان به چیزی ایمان داشته باشد، آن را از دست نخواهد داد و در او تغییری ایجاد نخواهد شد. (طباطبایی، ۱۳۹۰: ج ۱، ص ۴۵) از این جهت، باور با اعتقاد متفاوت است.

اعتقاد تا تبدیل به باور و ایمان نشود،

در زندگی مؤمنانه نقش‌آفرین نیست؛ زیرا اعتقاد مرتبه‌ای از علم و معرفت است که

هنوز متصف به عمل نشده باشد. اعتقاد هرگاه متصف به عمل شد، تبدیل به باور و ایمان می‌گردد. بنابراین، علم و معرفت حظی از عقل است، اما باور حظی از قلب است. از این رو، مسائل اعتقادی را باید طوری تفسیر نمود که تبدیل به باور شوند و در قلب‌ها جا بگیرند؛ زیرا صرف جا گرفتن در عقل کفایت نمی‌کند.

زمانی زندگی مؤمنانه تقویت می‌شود یا شکل می‌گیرد که اعتقاد تبدیل به باور و ایمان گردد، و هرگاه ایمان شکل گرفت، عمل را در پی خواهد داشت. چنانکه امیرالمؤمنین علی (ع) می‌فرماید:

«الْإِيمَانُ وَالْعَمَلُ أَخَوَانِ تَوَاقُمَانِ وَ رَفِيقَانِ لَا يَفْتَرِقَانِ» (لیثی واسطی، ۱۳۷۶: ۲۲)؛

ایمان و عمل دو برادر همزادند و دو رفیق جدا نشدنی.

چه بسا فیلسوفانی وجود داشته باشند که با برهان و عقل توحید را ثابت کرده باشند، اما خود مؤمن به آن نباشند. (خمینی، ۱۳۷۷: ۸۸-۸۹) بر همین اساس، بسیاری از انسان‌ها به خیلی از مسائل اعتقادی و معرفتی مانند وجود خدا، وجود امام‌زمان (عج)، قیامت و مانند آن اعتقاد دارند، اما خدا در زندگی‌شان حضور ندارد، نقش امام‌زمان (عج) در

زندگی‌شان گم شده است و همچنین نقش قیامت در زندگی‌شان کمرنگ است.

همه اینها می‌طلبند که فقط به مسائل کلام نظری مانند اثبات وجود خدا، اثبات وجود امام‌زمان (عج)، اثبات قیامت و مانند آن اکتفا نشود، بلکه علاوه بر آنها به تفسیر، توضیح و عینیت‌بخشی هر یک از آنها پرداخته شود تا باور شکل بگیرد و در نتیجه، زندگی مؤمنانه تقویت گردد. بر همین اساس، علت اینکه بسیاری از انسان‌ها تولدایی کنار آمدن با مشکلات زندگی را ندارند، این است که توجهی به قدرت ایمان ندارند و هنوز باورشان به مسائل اعتقادی شکل نگرفته است.

با این اوصاف، می‌توان دریافت که جهت تقویت زندگی مؤمنانه، کلام کاربردی لازم و ضروری است؛ زیرا از اهداف مهم کلام کاربردی، باور مؤمنانه است. وقتی باور مؤمنانه شکل بگیرد، به دنبال آن زندگی مؤمنانه هم شکل خواهد گرفت. با این وصف، چشم‌پوشی از کلام کاربردی، زندگی مؤمنانه را در آینده دچار چالش جدی خواهد کرد.

۴-۴. تبیین کاربردی کارکرد دین (مسائل اعتقادی)

از پرسش‌هایی که با آن روبه‌رو هستیم، این است که کارکرد و محصول

دین و مسائل اعتقادی مانند توحید، امامت، معاد و مانند آن در جامعه چیست و کجای جامعه با آنها آباد می‌شود؟ طبیعی است که باید پاسخی متناسب با این نوع پرسش‌ها داشته باشیم، و پاسخی قانع‌کننده خواهد بود که کاربردی و اثربخش باشد.

از این‌رو، می‌توان گفت: از جمله چیزهایی که باعث ضرورت کلام کاربردی می‌شود، تبیین کاربردی و ساده کارکرد و بازدهی مسائل اعتقادی دین در عرصه دنیا و آخرت برای مخاطبان** است. توجه به این امر مهم بر لزوم و ضرورت کلام کاربردی می‌افزاید؛ زیرا توجه به کارکردها و بازدهی‌های مسائلی مانند وجود خدا، توحید، نبوت، امامت، معاد و مانند آن در عرصه دنیوی و اخروی، جهت باورسازی و شکل‌دهی زندگی مؤمنانه اهمیت ویژه‌ای دارد.

در حال حاضر، بیش از هر زمان دیگر، کارکرد دین و مسائل اعتقادی - به‌خصوص در عرصه دنیوی - مورد توجه است، و غفلت از آن موجب چالش جدی در آینده خواهد شد. بر این اساس، تبیین و تفسیر بازدهی‌های دین برای هدایت نسل جدید - به‌خصوص در سطح دبیرستان‌ها و

دانشگاه‌ها - با استفاده از آیات قرآن کریم و روایات اهل‌بیت (ع) نه تنها غیرقابل انکار، بلکه از ضروریات به شمار می‌آید. و کاربردی‌سازی علم کلام است که می‌تواند این شیوه را برای متکلمان و مبلغان هموار سازد.

از آنچه گذشت، می‌توان دریافت که کلام کاربردی - که وظیفه‌اش عینی‌سازی، کاربردی‌سازی و اثربخشی آموزه‌های اعتقادی است - لازم و ضروری است، و بدون کاربردی‌سازی علم کلام، نمی‌توان از نسل جدید انتظار زندگی مؤمنانه داشت.

۵. الزامات کلام کاربردی

اگر بخواهیم به محصول کلام کاربردی در حل مسائل چالشی نسل جدیدی ببریم، به ناچار لازم است به الزامات آن توجه شود که در این قسمت به برخی از آنها پرداخته می‌شود.

۵-۱. مسئله‌شناسی

مسئله موضوعی است که به عنوان ضرورت علمی یا عملی، انسان را به سوی آن می‌کشاند؛ به تعبیری، با دغدغه‌ها، نیازها و حساسیت‌های انسان پیوند دارد. در علم کلام نیز مسئله و حل آن یک دغدغه اجتناب‌ناپذیر است که متکلم با آن روبه‌رو

است .

مسائل قابل توجه در عرصه علم کلام که باید به حل آنها همت نمود، به دو قسم کلی تقسیم می‌شوند :

۱. مسائل معرفتی نظری: که ممکن است تحت عنوان شبهه، ذهن برخی از مخاطبان را فرا بگیرد. مانند :

- آیا خدا وجود دارد یا نه؟

- در عصر شکوفایی عقل، انسان چه نیازی به امام و راهبر آسمانی دارد؟ و مانند آن .

۲. مشکلات معرفتی عملی و کاربردی: به این معنا که بر فرض اثبات وجود خدا، خدا چه تأثیری در زندگی انسان‌ها دارد؟ و مانند آن .

مسائل قسم دوم از مسائلی هستند که حل آنها در زندگی مؤمنانه انسان‌ها نقش اساسی و جدی‌تری دارند. منظور از مسئله‌شناسی در اینجا نیز از نوع دوم می‌باشد. از این‌رو، در خدمات‌رسانی به جامعه دینی در عرصه معرفتی و اعتقادی، بر هر انسان‌اندیشه‌ورز لازم است به جستجوی شبهات جهت طرح مسئله و حل آن بکوشد، و این از سیره پیامبر گرامی اسلام (ص) است. چنانکه امیرالمؤمنین (ع) در این رابطه می‌فرماید :

«وَمِنْهَا طَيْبٌ دَوَّارٌ بِطَيْبِهِ، قَدْ أَحْكَمَ

مَرَاهِمَهُ وَ أَحْمَى مَوَاسِمَهُ، يَصْعُ ذَلِكَ حَيْثُ الْحَاجَةُ إِلَيْهِ مِنْ قُلُوبٍ عُمِيٍّ وَ آذَانٍ صُمٍّ وَ أَلْسِنَةٍ بُكْمٍ، مُتَّبِعٌ بِدَوَائِهِ مَوَاضِعَ الْعُقْلَةِ وَ مَوَاطِنَ الْحَيَرَةِ» (مجلسی، ۱۴۰۳ق: ج ۳۴، ص ۲۴۰)؛

و از جمله [صفات پیامبر (ص)]، پزشکی است که با داروی خویش میان بیماران می‌گردد، مرهم‌هایش را محکم ساخته و ابزار جراحی‌اش را گداخته است، و آن را بر دل‌های نابینا و گوش‌های ناشنوا و زبان‌های گنگ می‌نهد، و با داروی خویش در پی جایگاه‌های غفلت و سرگردانی است .

پیامبر گرامی اسلام (ص) با این عمل خود در صدد بود گرفتاری‌ها و چالش‌های جامعه - از جمله چالش‌های معرفتی - را به عنوان مسئله‌شناسایی کند تا به حل آنها بپردازد. بنابراین، مسئله‌شناسی نوعی هنر و فن است که به وسیله آن می‌توان مشکل‌ها و معضل‌های موجود در جامعه را شناخت و سپس برای رفع آنها اقدام نمود .

از این جهت، یکی از الزامات کلام کاربردی - همانند دیگر علوم - مسئله‌شناسی است. به این معنا که متکلم مشکل و معضل اجتماعی روز همراه با مبنای کلامی‌اش را به درستی فهم نماید و شناسد تا بتواند راه حل کاربردی متناسب

است :

- به نیازهای اجتماعی مرتبط با اعتقادات دینی واقف باشد،
- نسبت به چالش‌ها یا مشکلات نسل جدید در عرصه اعتقادات، علم و دانش کافی داشته باشد،
- و بداند مخاطبانش در چه سطحی قرار دارند و نیازمندی‌هایشان چیست .

بنابراین، اگر در کلام کاربردی ایده‌پردازی و روزآمدی وجود نداشته باشد و متکلم خلاقانه جهت باورسازی به تبیین و توضیح مسئله نپردازد، نه تنها باور دینی شکل نمی‌گیرد و زندگی مؤمنانه برای افراد جامعه به راحتی امکان‌پذیر نخواهد بود، بلکه بسیاری از مخاطبان تحت تأثیر شناختی دشمنان قرار می‌گیرند و مدیریت ذهنشان در اختیار دشمنان قرار می‌گیرد .

پس ایده‌پردازی و خلاقیت در تبیین و عینیت‌بخشی مسائل اعتقادی - جهت رسیدن به باور و برخورداری از زندگی مؤمنانه - در کلام کاربردی از لوازم آن محسوب می‌شود که نباید از آن غفلت نمود .

۵-۳. برخورداری از روش استدلال متناسب با مسئله معرفتی و مخاطبان

در علم کلام، روش‌های گوناگونی مانند روش

ارائه دهد. از این‌رو، جهت عینیت‌بخشی و کاربردی‌سازی مسائل معرفتی برای مخاطبان، ابتدا لازم است هر یک از مسائل توسط متکلم به‌درستی شناسایی و مورد تشخیص و ارزیابی قرار گیرند؛ زیرا شناسایی و فهم درست مسئله در حل و ساده‌سازی آن برای دیگران بسیار حائز اهمیت است .

۲-۵. ایده‌پردازی در تبیین کاربردی مسائل معرفتی

از جمله الزامات مهم کلام کاربردی آن است که در عرصه چگونگی تبیین مسائل معرفتی ایده‌پردازی کند. ایده‌پردازی در عرصه کلام کاربردی آن است که شخص متکلم دارای تفکر همراه با خلاقیت و نوآوری در حل مسائل معرفتی باشد. از این‌رو، ایده‌پردازی همراه با مهارت و توانمندی‌هایی است که یکی از آنها، مهارت بارش مغزی و فکری است .

بنابراین، در کلام کاربردی، متکلم وظیفه دارد در توضیح، تبیین و عینیت‌بخشی گزاره‌های اعتقادی - در اندازه و سطح فهم و ادراک مخاطبان - خلاقانه تلاش نماید تا در مخاطب باور ایجاد شود. از این جهت، ایده‌پرداز و کسی که در عرصه کلام صاحب ایده است، لازم

عقلی و روش نقلی وجود دارند که متکلم به واسطه آنها به استدلال می پردازد تا بتواند مسئله ای از مسائل معرفتی را اثبات کند یا از آن دفاع نماید. (برنجکار، ۱۳۹۱: ص ۴۳ و ۹۵) این دو روش - به خصوص روش عقلی - بیشتر در اثبات مسئله ای از مسائل کلام یا دفاع از آن مورد استفاده قرار می گیرند که کلام نظری متکفل آنهاست.

اما کلام کاربردی - از آنجایی که در صدد عینیت بخشی و تفسیر کاربردی گزاره های دینی است - افزون بر این دو روش، نیاز به روش دیگری دارد که از آن به روش تبیینی یاد می شود. تبیین به معنای واضح شدن و کشف شدن آمده است. (جوهری، ۱۴۰۷ق: ج ۵، ص ۲۰۸۲ - ۲۰۸۴) در روش تبیینی، مسائل اعتقادی مانند وجود خدا و مانند آن به صورت روشن و واضح و متناسب با مخاطب - با استفاده از عقل و نقل - تبیین و تفسیر می شوند.

قید متناسب بودن روش استدلال با مخاطبان چنان اهمیت دارد که قرآن کریم به آن اشاره می کند و می فرماید:

«وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا يَلْسَنُ قَوْمِهِ لُيُتِينَ لَهُمْ» (ابراهیم: ۴)؛

ما هیچ پیامبری را نفرستادیم مگر به زبان قومش تا [حقایق را] برای آنها آشکار سازد.

این آیه شریفه به این نکته اشاره دارد که لازم است پیامبر به زبان قوم خود و لغت آنها

سخن بگوید تا حقایق را به روشنی برای آنان آشکار سازد. «در حقیقت، در این جمله اشاره ای به این نکته نیز هست که دعوت پیامبران معمولاً از طریق یک اثر مرموز و ناشناخته در قلوب پیروانشان منعکس نمی شد، بلکه از طریق تبیین و روشنگری و تعلیم و تربیت با همان زبان معمولی و رایج صورت می گرفته است.» (مکارم شیرازی، ۱۳۷۱: ج ۱۰، ص ۲۶۹)

با این اوصاف، می توان دریافت که روش استدلال در کلام کاربردی علاوه بر اینکه بلیل روش کاربردی و تبیینی باشد، لازم است متناسب با سطح مخاطبان نیز باشد تا بتواند در باورسازی و شکل گیری زندگی مؤمنانه آنها ایفای نقش نماید. زمانی زندگی مؤمنانه برای مردم شکل می گیرد که دین به صورت قابل فهم برای مردم عرضه شود و مردم دین را به آسانی درک نمایند. بر همین اساس، امام رضا(ع) می فرماید:

«فَإِنَّ النَّاسَ لَوْ عَلِمُوا مَحَاسِنَ كَلَامِنَا لَا تَبْعُونَا» (ابن بابویه، ۱۳۷۸ق: ج ۱، ص ۳۰۷)؛

پس همانا اگر مردم زیبایی های گفتار ما را می دانستند، از ما پیروی می کردند.

فقدان نگاه کاربردی به تبیین مسائل دین - از جمله عواملی است که مانع فهم کلام اهل بیت(ع) می شود و همین باعث عدم

موفقیت انتقال دینداری به نسل‌های جدید می‌شود.

نتیجه‌گیری

با تحقیق و کاوش در عنوان «ضرورت و الزامات کلام کاربردی با هدف حل مسائل چالشی نسل جدید» نتایج زیر به دست آمده است:

۱. کلام کاربردی پدیده نوظهوری است که جهت عینیت بخشی، ساده سازی و اثربخشی آموزه‌های اعتقادی اثبات شده در کلام نظری، مطرح و به تبیین و تفسیر آنها می‌پردازد. به لحاظی می‌توان گفت کلام نظری موضوع محور است و کلام کاربردی مسئله محور یعنی به حل مسئله می‌پردازد. از نظر ماهیت و هدف با کلام نظری یکی و از نظر روش متفاوت خواهد بود.

۲. با توجه به تغییر ذائقه‌های معرفتی نسل جدید در سایه خرد بشری متأثر از فرهنگ بیگانه، و در نتیجه طرح سؤالات عینی و مسئله محور، و نیاز به پاسخ عینی به این نوع پرسش‌ها، و همچنین جهت تقویت زندگی

مؤمنانه و تبیین کاربردی کارکرد دین، وجود کلام کاربردی لازم و ضروری است. بر دست‌اندرکاران لازم است بر تقویت و ترویج آن جهت حل چالش‌های معرفتی نسل جدید بکوشند.

۳. نهادهای سازشی و به رسمیت شناختن کلام کاربردی دارای الزاماتی همچون:

- مسئله شناسی،
- خلاقیت و ایده پردازی در تبیین کاربردی مسائل معرفتی،
- برخورداری از روش استدلال متناسب،
- و مانند آن است که هر کدام متوقف بر تربیت محققان و مدرسان در این زمینه‌هاست.
- از این رو، جلوه‌گری کلام کاربردی در مراکز آموزشی-پژوهشی مانند دانشگاه‌ها، حوزه‌های علمیه، آموزش و پرورش و دیگر مراکز آموزشی و پژوهشی، بر آن است که علاوه بر به رسمیت شناختن آن، زیرساخت‌های عملیاتی الزامات آن را فراهم سازند.

ملاحظات اخلاقی:

حامی مالی: این پژوهش هیچ کمک مالی از سازمان‌های تأمین مالی دریافت نکرده است.

تعارض منافع: طبق اظهار نویسندگان، این مقاله تعارض منافع ندارد.

برگرفته از پایان نامه/رساله: این مقاله برگرفته از رساله/پایان نامه نمی باشد.

منابع

- فرهنگی حوزه علمیه .
- قرآن کریم، ترجمه: ناصر مکارم شیرازی .
  - ابن خلدون، عبدالرحمن (۱۹۷۸م). مقدمه ابن خلدون، بیروت، دارالکتب العربی .
  - بابایی، حبیب‌الله (۱۳۹۱). «درآمدی بر الهیات عملی و وظایف آن»، آینه پژوهش، سال ۲۳، شماره ۲ (پیاپی ۱۳۴)، صص ۱۰۷-۱۰۱ .
  - برنجکار، رضا (۱۳۹۱). روش‌شناسی علم کلام، قم، مؤسسه علمی-فرهنگی دارالحديث .
  - تفتازانی، سعدالدین (۱۴۰۹ق). شرح المقاصد، قم، الشریف المرتضی .
  - جرجانی، سید شریف (۱۴۱۹ق). التعریفات، بیروت، دارالفکر .
  - جوادی، محسن (۱۳۹۵). «کلام افعال یا الهیات اخلاقی در دیدگاه فارابی»، پژوهش‌های عقلی نوین، سال اول، شماره ۲، صص ۹-۳۱ .
  - جوهری، اسماعیل بن حماد (۱۴۰۷ق). الصحاح، بیروت، دارالعلم .
  - حر عاملی، محمد بن حسن (۱۴۱۰ق). وسائل الشیعه، قم، مؤسسه آل‌البیت (ع) .
  - خسروپناه، عبدالحسین (۱۳۸۳). کلام جدید، قم، مرکز مطالعات و پژوهش‌های
  - رسولی‌پور، رسول (۱۴۰۰). «هدف عالی الهیات عملی»، قابل دسترسی در : <https://www.moballeq.net/news/3055>]
  - سبحانی، محمدتقی و مسلم محمدی (۱۳۹۶). «کلام کاربردی؛ ضرورت و قلمرو»، تارنما : <https://www.aparat.com/v/H4US9>]
  - سجادی، سیدجعفر (۱۳۷۹). فرهنگ اصطلاحات فلسفی ملاصدرای، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی .
  - سلیمانی بهبهانی، عبدالحسین (۱۴۰۰). «تأملاتی در چیستی و ضرورت کلام کاربردی»، پژوهش‌های اعتقادی-کلامی، سال یازدهم، شماره ۴۴، صص ۱۶۱-۱۷۶ .
  - صدوق، محمد بن علی (۱۳۹۸ق). عیون اخبار الرضا(ع)، تهران، نشر جهان .
  - صدوق، محمد بن علی (۱۳۷۱). اعتقادات، ترجمه: سیدمحمدعلی حسینی، تهران، انتشارات رضوی .

- طباطبایی، سید محمد حسین (۱۳۹۰ق). «شرح حدیث جنود عقل و جهل، تهران، المیزان فی تفسیر القرآن، بیروت، مؤسسه الاعلمی .
- فیاض لاهیجی، عبدالرزاق (۱۳۸۳). گوهر مراد، تهران، نشر سایه .
- لیثی واسطی، علی بن محمد (۱۳۷۶). عیون الحکم والمواعظ، قم، دارالحدیث .
- مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۳ق). بحارالانوار، بیروت، داراحیاء التراث العربی .
- محمدی، مسلم (۱۳۹۴). «کلام کاربردی؛ ضرورت و هویت (تطبیقی در ناکامی و کامیابی کلام جدید یا کلام کاربردی)»، تحقیقات کلامی، دوره ۳، شماره ۸، صص ۶۹-۸۸ .
- محمدی، مسلم (۱۴۰۲). «تحلیل ابعاد اختصاصی کلام کاربردی و مقایسه آن با کلام نظری»، تارنما : [\https://www.riqh.ac.ir/post/765 57](<https://www.riqh.ac.ir/post/76557>)
- مطهری، مرتضی (۱۳۸۹). مجموعه آثار، ج ۲۲، تهران، صدرا .
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۱). تفسیر نمونه، تهران، دارالکتب الاسلامیه .
- موسوی خمینی، سیدروح الله (۱۳۷۷).